

„Közel, s Távolság”

II.

*Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely
éves konferenciájának előadásaiból*

2012

„Közel, s Távol” II.

*Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely
éves konferenciájának előadásaiból*

2012

ÚJ SZÉCHENYI TERV

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség

www.ujszechenyiterv.gov.hu

06 40 638 638

A projektek az Európai Unió
támogatásával valósulnak meg.

TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0030 „Önálló lépések a tudomány területén”

Eötvös Collegium

Budapest, 2012

Felélő kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

Szerkesztő: Takó Ferenc

Korrektúra: Doma Petra, Jámbor Aliz Laura, Kövi Franciska,

Sándor Angelika, Takó Ferenc

Copyright © Eötvös Collegium 2012

Minden jog fenntartva!

Nyomdai kivitel: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

Felélő vezető: Kovács Jánosné ügyvezető igazgató

ISBN: 978-963-89596-1-4

Susánszki Judit

Pokoli történetek

Bibliai útikalauz a síron túl

Az emberi gondolkodás történetét a kezdetektől végigkíséri az ismeretlen, ezen belül a halál utáni létállapot és a túlvilág természetére irányuló kíváncsiság. A görög mitológia és a világirodalom számos történeten keresztül vezeti be olvasóit a holtak birodalmába, amely – Odüsszeusz vagy Dante tolmácsolásában – koronként más és más formát ölt. A téma természetesen nem esik kívül a bibliai látómezőn sem. A legszínesebb és minden bizonnyal a leghatásosabb történeteket nagy számban a posztbiblikus irodalomban találjuk, amelyek mellett szinte eltörpülnek az alvilággal kapcsolatos biblikus elbeszélések mind kvantitatív, mind kvalitatív vonatkozásban. Túlvilági narratíva ugyanis még az egyesített, komplex bibliai kánonban (Tanakh és Újszövetség) is mindössze három alkalommal jelenik meg, ráadásul azok is igen szűkszavú és puritán előadásban. Jelen írás ezeknek a bemutatására szorítkozik. Mielőtt a Seol ismertetésére mint tulajdonképpeni témánkra rátérnénk, előljáróban vizsgáljunk meg, mit jelent a halál a Biblia fogalomrendszerében.

A halál bibliai fogalma, körülményei, vitatott sztereotípiák

A halál témája számos formában kerül feldolgozásra a Biblia lapjain, legrészletesebb tárgyalása azonban az ún. bölcsességirodalmi könyvekben (ezeken belül is főként: Jób, Példabeszédek, Prédikátor) található. A Gen 2,7 megmutatja, hogy az ember lényének alkotóelemei két forrásból származnak, és két karakterjegy szerint csoportosíthatók: „*És megformálta az Úr Isten az embert a földnek porából, és belelehelte az ő orrába az életnek leheletét. Így vált az ember élő lénné.*” A teste, vagyis empirikusan is érzékelhető, látható része a földből, míg láthatatlan része Isten leheletéből származik. További differenciálás az Újszövetségben olvasható: „*A békességnek Istene szenteljen meg titeket mindenestől; és a ti egész*

valótok [πνεῦμα], *mind lelketek* [ψυχή], *mind testetek* [σῶμα] *feddhetetlenül őriztessék meg...*” (1Thessza 5,23).¹ Az eredeti görög szöveg tehát egyértelművé teszi, hogy az ember „mindenestől” három (két láthatatlan és egy látható) részből áll: szelleme (*pneuma*), lelke (*psziché*) és teste (*szóma*) van. A halál egyetemes emberi tapasztalat,² és amikor bekövetkezik – jól tudjuk –, a test a sírba száll. De vajon meghal-e és követi a testet a szellem és a lélek?

Az emberek halhatatlanság iránti ősi vágya lényegében félreértett (vagy figyelmen kívül hagyott) bibliai tény. A halandóság valóban intenzív emberi tapasztalat, ám a Biblia leszögezi, hogy pusztán a materiális részünket érinti. Nyomasztó erővel csak akkor telepszik rá az emberre, ha negligálja azt a tényt, hogy személyiségének láthatatlan része soha nem is volt és nem is lesz kitéve a halál érintésének: „*a láthatók* [ti. a test] *ideig valók, a láthatatlanok* [a szellem és a lélek] *pedig örökkévalók*” (2Kor 4,18). A Prédikátor könyvében két helyet találunk, amely választ adhat másik kérdésünkre: követi-e a testet a szellem és a lélek? A 3,20–21-ben azt olvassuk, hogy a halál után „*mindegyik* [ember] *ugyanarra a helyre megy; mindegyik porból való, és mindegyik porrá lesz*”, amely kijelentés nyilván az ember testére vonatkozik. A következő versben viszont láthatatlan részünk sorsáról olvassuk, mégpedig azt, hogy „*az ember fiainak szelleme* [héberül: rúach] *az felfelé megy*”. A halál pillanatában tehát a test és a szellem-lélek különválnak: a test a sírba kerül, míg a spirituális rész³ az ellenkező irányba tart. Ezt az eseménysort foglalja össze a Préd 12,9: „*A por* [az emberi test] *földdé lesz, mint azelőtt* [ti. az ember megalkotása előtt] *volt, a szellem* [rúach] *pedig visszatér Istenhez, akitől származik.*” Mindez egybeesik az ember teremtéséről a Gen 2,7-ben olvashatókkal. De vajon miért „*tér a szellem vissza Istenhez*”?

Bár konkrét választ a Bibliában nem találunk, de „kilogikázható” a megfejtés. Mivel a Lukács evangéliuma 16,19–31-ben leírt történet szerint az elkárhozott gazdag és a vigasztalásban részesült szegény Lázár egyaránt a Seolban vannak,

¹ Az ember hármas antropológiai felépítettségét erősíti meg a Zsidókhoz írt levél 4,12 is: „*Mert az Istennek beszéde élő és ható, és élesebb minden kétélű fegyvernél, és elhat a léleknek* [ψυχή] *és a szellemnek* [πνεῦμα], *az izületeknek és a velőknek* [test] *megoszlásáig, és megítéli a gondolatokat és a szívnek indulatait.*”

² „*Mindennek rendelt ideje van, [...] ideje a születésnek és ideje a meghalásnak*” (Préd 3,1–2). „*Elvégzett dolog, hogy az emberek egyszer meghaljanak, azután az ítélet...*” (Zsid 9,27).

³ Az ember lelkének „mozgásáról” igen keveset tudunk a Tanakh leírása alapján. Halál utáni státuszáról egy rövid félmondatot olvashatunk az Újszövetségben Péter első levelében: „*Elérvén hitetek célját, a lélek* [pszüché] *üdvösségét*” (1Pét 1,9). Mindebből arra következtethetünk, hogy a lélek sorsa az ember (hit)életének minőségétől függ, vagyis sokkal kevésbé „determinált” az út, amelyet bejár, mint a test vagy a szellem esetében.

valószínűsíthető, hogy a halál után Isten fogadja az eltávozott emberek szellemét, és kijelöli további tartózkodási helyüket.⁴ Ezt a tartózkodási helyet és az ottani körülményeket azonban már részletesen ismertetik az Írások.

Jóbtól és Ézsaiástól egyrészt megtudjuk, hogy az alvilágban a társadalmi különbségek megszűnnek, helyébe egy új sorsközösség lép: „*Kicsi és nagy [egyaránt] ott [vannak], és szolga az ő urától szabad*” (Jób 3,19, illetve 21,23–26), de rámutatnak ugyanakkor, hogy a rangkülönbségnek továbbra is tudatában maradnak a holtak: „*Lenn a sír [Seol] megmozdul miattad megérkezésedkor, miattad felriasztja árnyait, a föld minden hatalmasait, felkölti trónjaikról a népek minden királyait*” (Jes 14,9). Lázár története (Luk 16,19–31) azonban másrészt megmutatja, hogy a holtak tudatában vannak létállapotuknak, fennáll korábbi személyazonosságuk, sőt felismerik egymást, és akár még kommunikálnak is egymással. Lényeges elem azonban, hogy egy „térben” ugyan, de izoláltan helyezkednek el nemcsak az igazak és bűnösök, de a holtak az élők világától is:

Atyám Ábrahám! Könyörülj rajtam, és bocsásd el Lázárt, hogy mártsa az ő ujjának hegyét vízbe, és hűsítse meg az én nyelvemet; mert gyötrődöm e lángban. Felelt pedig Ábrahám: Fiam, emlékezzél meg róla, hogy te javaidat elvetted a te életedben, hasonlóképpen Lázár is az ő bajait: most pedig ő vigasztaltatik, te pedig gyötrődsz. Ezen kívül pedig mi köztünk és ti közöttetek nagy közbevetés van, úgyhogy akik akarnának innét ti hozzátok átmenni, nem mehetnek, sem azok onnét hozzánk át nem jöhetnek. (Luk 9,24–26)

Kérlek azért téged Atyám, hogy bocsásd el őt az én atyámnak házához; [...] hogy biznyságot tegyen nekik, hogy ők is ide, e gyötrelemnek helyére ne jussanak. [...] ha a halottak közül megy valaki hozzájuk, megtérnek! Ő pedig [Ábrahám] monda neki: Ha Mózesre és a prófétákra nem hallgatnak, az sem győzi meg őket, ha valaki a halottak közül feltámad. (Luk 9, 27–31)

E két szöveghely – ha szűkszavúan is, de – megválaszolja a túlvilággal kapcsolatos két leggyakoribb kérdést: elhagyhatja és búcsút vehet-e egy halott bármi módon a kín helyétől, hogy átkerüljön a vigasztalás helyére (a válasz: nem),⁵ illetve összhangban áll-e a Biblia kinyilatkoztatásával az, ha valaki halottaktól (indirekt úton halottlátóktól) akar bármiféle ismeretre szert tenni (a válasz ismét: nem).

⁴ A pontosabb megfogalmazászt szerencsésebbnek találjuk ezúttal kerülni, mivel olyan témaköröket emelne be szükségszerűen a vizsgálatba – mint például az elkárhozás, üdvösség, első és utolsó ítélet, feltámadás –, amelyek nem illeszkednek szorosan az alvilág bemutatásának tematikájába.

⁵ Vö. Jób 7,9–10; Jób 10,21; Jób 16,22–23.

Ez utóbbi esetet minősíti élesebben Saul története az endori halottlító asszonytól, amelyről az 1Sám 28. fejezete tudósít. Saulon a filiszteusokkal való összecsapás előtt úrrá lett a félelem, és miután Isten nem felelt neki a háború kimenetelét illetően, végül felkereste Endorban a halottlító asszonyt, hogy nemrég meghalt prófétájával, Sámuellel kapcsolatot teremthessen. Ez a tette azonban súlyos ítéletet hozott Saulra: *„Az Úr Izraelt veled együtt a filiszteusok kezébe adja, te pedig holnap ilyenkor fiaiddal együtt velem leszel [a Seolban, ti. meghalsz]”* (1Sám 28,19).

Mielőtt azonban lezárnánk a halál természetével kapcsolatos fejezetet, röviden reflektálnunk kell a halállal és a Seollal kapcsolatos néhány sztereotípiára. Jób illusztrálja a megfáradt ember tipikus gondolkodásmódját: *„Miért is nem haltam meg, [...] mert most feküdnék, és nyugodnék, aludnék és zavartalan pihenhetnék”* (Jób 3,11–13). A Seol mint „béke szigete” azonban erősebb kontraszttal jelenik meg a Prédikátornál: az ember meztelen, kifosztva, javai, érdemei nélkül jut a túlvilágra (Préd 5,15). Ott, bármilyen kiváló tudós is volt, *„már semmit sem tud”*, ismeretei elvesztek, sőt, *„emlékezete”* [hírve], vagyona, kitüntetései, címei, *„minden jutalma elfelejtetett”*. A Seolban a *„szeretet, a gyűlölet, és minden gerjedelem [érzelem] immáron elveszett”*, egy érzéketlen puszta földje, ahol nyoma sincs semmi földi jónak, mert akik oda kerülnek, azoknak *„többé semmi részük nincs semmi dologban, ami van a nap alatt [a földi életben]”* (Préd 9,7–8). A tettlegesség teljes hiánya, a totális cselekvésképtelenség uralkodik a Seolban: *„Semmi cselekedet, okoskodás, tudomány és bölcsesség nincs a Seolban, ahová menendő vagy”* (Préd 9,12). Aki oda jut, *„erőtlené lesz”* (Jes 14,10) a holtak országában, miközben teste *„fekszik a porban és féreg lepi”* őt (Jób 21,26). A Seol a Biblia leírása szerint tehát csak részben vetekszik az elyziumi mezők szépségével, amelybe belépni csak azon keveseknek van lehetősége, akik *„feddhetetlenek, igazak, istenfélők és bűngyűlölők, mint az Úr szolgája, Jób”* (Jób 2,3). Aki ezt a mércét nem üti meg földi élete során, arra a *„sötétségnek és a halál árnyékának földje”* vár, *„amely olyan, mint a halál árnyékának sűrű sötétsége, hol nincs rend”*, csak káosz és anarchia (Jób 10,21–22). Erről a helyről Jézus úgy beszélt példázataiban, mint a *„külső sötétség”* helyéről, *„ahol lesz majd sírás és fogsikorgatás”* (Mt 13,42,45; 22,13; 24,51; 25,30).

Miután a halál fogalmát bibliai alapon meghatároztuk, és bemutattuk a testre és az ember láthatatlan alkotóelemeire (szellem és lélek) váró körülményeket, most nézzük meg, hogyan helyezhető el a holtak országa az óizraeli gondolkodásban.

Az élők földje vs. a holtak országa

Az óizraeli világkép hármass felosztást követ, amellyel illeszkedik a babiloni⁶ és nyugat-ázsiai gondolatvilághoz.⁷ A legfelső, égi szféra (*sámájim*) a világosság és az örök élet birodalma, amely sátorként feszül a lakott világ fölött, oszlopai pedig a földre támaszkodnak (Jób 26,11). Az ég felett egy nagy óceán terül el (Gen 1,7 „*az ég felett való vizek*”), amely az esőnek, hónak és jégesőnek a tárháza (Gen 7,11).⁸ A lakott világ (*tévé, ádáma*) nem más, mint a kerek és lapos föld,⁹ amely a világ közepével azonos. Ez alatt a harmadik szféra, egy újabb óceán található, amelyben a világ fundamentuma és annak oszlopai állnak (Jes 24,18, Jer 31,37). Itt helyezkedik el a holtak birodalma, a Seol is.

A lakott világ azonban, amelyről számos eulógia¹⁰ is olvasható a Tanakhban, korántsem homogén terület. Mediális helyzetének köszönhetően a felső és alsó világ (az élet és halál, a konstruktív és destruktív erők, Isten és Sátán) konfliktusában¹¹ mintegy harcmezőként is funkcionál, amelyre mindkét oldal „birtokjogot” formál, az ember(iség) viselkedése billenti pedig a mérleg nyelvét hol erre, hol arra az oldalra. Mivel tehát szoros kapcsolat mutatható ki a lakók tettei és a föld státusza között, így az „élet földje”, az „áldás földje” könnyen a pusztulás és halál földjévé válhat.¹² A szélső szférák „behatolnak”, individuálisan és geográfiaileg is manifesztálódnak a földön: perszonális szinten az ember tettei által annak belsejében, szívében („*nyitott sír* [a gonoszok]

⁶ A babiloni világnézet szerint alátható ég két részből áll: az ég fundamentuma felett található a belső ég, amely az istenek lakhelye, amelyhez a mennyei óceán is hozzátartozik (vö. Gen 1,7: „*ég felett való vizek*”). A kerek és lapos lakott világ alapzata az óceánok mélyén nyugszik (vö. „*ég alatt való vizek*”), amely alatt a holtak birodalmatalálható. Ennek szerkezete üreges, barlangos, egy kastély képzetét kelti, amelynek hét kőfala van, bejárata pedig Nyugaton nyílik. (További részletek: Peter Jensen, *Die Kosmologie der Babylonier*, Walter de Gruyter, Berlin–New York, 1974, 255 skk., illetve illusztráció a kötet utolsó lapján.)

⁷ Johannes PEDERSEN, *Israel: Its Life and Culture*, I., Copenhagen, S. L. Morel, 1946, 454.

⁸ Az Újszövetség az eget szerkezetének tárgyalása kapcsán további felosztást is lehetővé tesz (*uranoi* – pl. 2Pét 3,5). Pál leírása szerint második és harmadik ég is izolálható a magasságban (2Kor 12,2), amelyek azonban kívül esnek az első, látható ég (feltehetőleg a természettudományos eszközökkel megfigyelhető földi légkör [éter] és az űr, vagyis a kozmosz) hatósugarán.

⁹ Jes 40,22.

¹⁰ Deut 11,10 skk.; Joel 1,10 stb.

¹¹ PEDERSEN, *i. m.*, I., 460, 470.

¹² A Parádicsomban Isten tájékoztatta az embert alapvető feladatáról: „*és helyezte őt az Éden kertjébe, hogy művelje és őrizze azt*” (Gen 2,15). Ennek értelmében az ember magatartásán múlik, hogy a földön, amelyen él, az áldás vagy az átok fog dominálni. Amikor az emberpár fellázadt Isten parancsa ellen, és megszegték az addig áldást biztosító szövetség feltételét (azt az egyet!), logikusan következett az isteni reakció: „*mivelhogya [így tettél], átkozott legyen a föld te miattad...*” (Gen 3,17).

torka, belsejük csupa romlottság” – Ps 5,9), míg lokálisan a sivatag¹³ és a sír¹⁴ reprezentálja a pusztulás befolyását a látható világban.

A föld alatti világ az áldás, fény és élet ellenpólusa: az átok birodalma, a halál földje. Három fő része a föld alatti óceán, vagyis az egymásba érő, egyenként nem körvonalazható „mély vizek” (*tehom, mecola*),¹⁵ a sír (*bór, kever*), valamint a Seol (‘követel’),¹⁶ vagy más néven Abaddon (‘vesztőhely’). E három entitás közös jellemzője a sötétség (*hosech, cálmávet*), amely bármikor kitörhet az alvilágból, és lakozást vehet a bűnös emberek belsejében (Ps 9,18; Péld 5,5–6; 7,27). A két másik alvilági rész egymással igen szoros kapcsolatban áll. „Az ős-sírt Seolnak nevezhetjük, amely a föld mélyén helyezkedik el, de manifesztálódik minden egyes sírban, miként Moáb is manifesztálódik minden egyes moabitában. Ahol jelen van a Seol, ott sír van, ahol sír van, ott megtalálható a Seol”.¹⁷ A sír az a hely, ahová a test a látható és láthatatlan emberi részek¹⁸ szétválása (= halál) után kerül, míg az emberi szellem (előbb fel-, majd) lemegy a Seolba. Ez a rothadás és enyészet helye (Jób 17,14), lakói gyengék és inognak (Ezék 26,20), ahol a betegség, a csapások (Hós 13,14), a szerencsétlenség és a fájdalom (Ps 116,3) koncentrálnak. A Seol-ábrázolásban megjelenő város és kastélyszerű elképzelés (Péld 7,27), amelynek kapui és zárai vannak (Ps 9,14) babiloni hatás, míg az alvilág embereket elnyelő, soha meg nem elégedő vadállat képe görög behatás eredménye a bibliai korpuszban.

Eddig tehát áttekintettük a halál eseményével és a holtak országával kapcsolatos bibliai szövegeket, megnéztük, hogyan integrálható az alvilág az óizraeli gondolatvilágba. Végezetül pedig röviden összefoglaljuk az eddig elmondottakat.

¹³ A sivatag (*midbár, araba, semama*) héber kifejezéseinek gyökei mind a ‘semmi, pusztulás’ szemantikai mezőjéből kerülnek ki. Bibliai szöveghelyek a terméketlenség, a pusztaság, szárazság, víztelenség helyeként határozzák meg, amely vadállatok és démonok lakóhelye (vö. Jézus a démonűzéséről – Lk 11,24), az átok és káosz, félelmetes viharok földje.

¹⁴ Gyakran felmerül a kérdés az alvilág kutatása során, vajon van-e bejárata. Az Újszövetségben Jézus egy helyen (Mt 16,18) utalást tesz a Pokol kapuira, amelyet Cezárei Filippivel hoz összefüggésbe. Annyit egyértelműen megállapíthatunk, hogy individuális szinten minden ember különbejáraton távozik a Seolba: a sír nem más, mint az alvilág kapuja minden ember számára.

¹⁵ A föld alatti vizek az özönvíz során a büntető ítélet eszközeként szolgáltak.

¹⁶ A *Példabeszédek könyve* a Seol etimológiájára is kitér (30,16), amikor négy olyan dolgot sorol fel, amelyeknek közös jellemzője, hogy sohasem elégednek meg. Ezek a Seol, a meddő asszony, a föld és a tűz. (A Seol sosem telik be halottakkal, a meddő asszony sosem elégszik meg, amíg meg nem termékenyül, a föld a vizet is folyton elnyeli, hasonlóképpen a tűz is mindent megemész, és egyik „sem mondja, elég!”)

¹⁷ PEDERSEN, *i. m.*, I., 462.

¹⁸ Lásd: 1Thessz 5,23.

Alapvető bibliai ismeretek a túlvilágról (konklúzió)

A bevezetésben már felvázoltuk a mitológia és az irodalom, valamint a Biblia koncepcióbeli különbözőségét. Elmondhatjuk, hogy míg ez előbbi esetében a túlvilágjárás egy visszatérő toposz, a halottak birodalma pedig az élők irányába nyitott, átjárható (például: *Orfeusz és Euridiké*), addig az utóbbi esetben csak csekély számban találkozunk az olvasót lenyűgöző pokolbéli (*Saul az endori halottlátó asszonyánál* vagy *A gazdag és szegény Lázár*), esetleg mennybéli (*Jelenések könyve*) élménybeszámolókkal. A Biblia tanúsága szerint Isten határozott válaszfalat emelt az élők és a holtak közé, minden illegitim információszerzést pedig szigorúan szankcionál (lásd: Saul – 1Sám 28,19). Ez a koncepció funkcionális szempontokra támaszkodik. A kinyilatkoztatással Isten alapvető célja ugyanis az ember és Isten között (a bűnbeeséskor) megromlott, megtört kapcsolat helyreállítási folyamatának bemutatása és rögzítése volt, ehhez pedig nyilván nem a pokollal való riogató eszközökre vezet el a leghamarabb.¹⁹ A túlvilág részletgazdag bemutatása tehát kívül esik a Biblia alapvető mondandóján.²⁰

Említettük, hogy az óizraeli világbépe hármasszerkezetű, egyben teocentrikus látásmódot tükröz, és dichotómiára épül: a lakott világ a jó és a rossz, Isten és Sátán konfliktusának hadszíntere, amely korántsem homogén, vagyis mindkét fél folyamatos behatást gyakorol rá. Az alvilág a föld mélyén helyezkedik el, ahogyan arra a kontextusban megjelenő ige (*járad* 'lemenni') és névutó (*táchát* 'alatt') is utal. Az alvilág szinonim fogalmak hármassával nevezhető meg: Seol ('követel') – Abaddon ('vesztőhely') – mávet ('halál').²¹ E hármasság azonban nem pusztán fogalmi hármasság: konkrét locust (a föld mélyén), állapotot (megholt) és angyali lényt is takar. A *Jelenések könyvének* 9. fejezetében megjelenik a Mélység angyala mint hadvezér: „*Királyuk pedig a Mélység angyala [ἄγγελος τῆς ἀβύσσου] volt felettük; annak neve héberül Abaddon, görögül pedig Apollion*” (Jel 9,11). A 6. fejezetben a Halál sárga lovon lép színre: „*És láttam, hogy íme, [vágatott] egy sárga színű ló; és aki rajta ült, annak a neve Halál [θάνατος], és Pokol [ᾗδης] követte azt*” (Jel 6,8). Bár

¹⁹ Szemben a Kr. u. 2. században megjelenő színes Sybilla-jósköltéssel, amely műveket az ismeretlen (keresztény) szerzők a pogányok elleni harc eszközeiként vetették be.

²⁰ „*A titkok az Úrén, a mi Istenünkén; a kinyilatkoztatott dolgok pedig a miénk és a mi fiainké mindörökké, hogy e törvénynek minden ígését beteljesítsük*” (Deut 29,29). Vagyis az embernek adott kijelentés a helyes életmód kialakításának célját szolgálja. Minden egyéb, a titkok kifürkészésére irányuló törekvés csak másodlagos, ráadásul Istentől továbbra sem független módon valósulhat meg: „*De van Isten az égben, aki a titkokat megjelenti*” (Dán 2,28).

²¹ Görög megfelelői: Hádész – Abisszosz – Tanatosz.

élénken él a köztudatban a „Halál angyala” kifejezés, megnyugtató hír lehet, hogy nem tart örökké a tőle való rettegés: „*A Pokol pedig és a Halál vettetnek a tűznek tavába*” (Jel 20,14). Ha a Pokol és a Halál pusztán földrajzi értelemben volna csak elképzelhető, meglehetősen nehéz volna kivetíteni azt az itt megpróbáltatás eseményre. A Seolnak bejárata is van, amely a sír: „*Csontjaik szétszóratnak a Seol szájában*” (Ps 141,7), amelyet Jézus cezáræi Filippiben mondott példázatában egy ottani barlang bejáratával azonosít: „*Ezen a sziklán építem fel az én egyházamat [ἐκκλησία], melyen a Pokol [ᾗδης] kapui sem vesznek diadalt*” (Mt 16,18). A Seol alapvető tulajdonságai közé tartozik, hogy tűz ég a mélyén (Deut 32,22), befogadóképessége nem limitált (Hab 2,5; Péld 30,16), valamint sötét hely, amelyből nincs visszaút (Jób 7,9 etc.). Az egyetlen személy ugyanis, aki előtt transzparens a Seol (Jób 26,6), és képes kiszabadítani onnan az embert (Hós 13,14), az innen immáron megszólíthatatlan Isten: „*Mert nincs emlékezés rólad a Seolban, a halálban kicsoda dicsóít téged?*” (Ps 6,6). A Seol tehát totális zsákutca.

Említettük, hogy a Seolban található holtak személyiségüknek, rangjuknak és tetteiknek teljes tudatában vannak, felismerik a helyzetüket és egymást is, közvetett módon még kommunikálni is képesek egymással, köztük és az élők között azonban „nagy közbevetés”²² található, így a migráció bármilyen irányban teljesen lehetetlen. Hogy a Seol részekre osztható, azt már Jóbnál is olvassuk (Jób 26,6), noha a Tanakhban ennek bővebb kifejtésére nem kerül sor, ahogyan konkrét büntetési helyszíneként sem mutatják be. Az ószövetségi apokrif *Hénokh könyvében* (Kr. e. 2. század) azonban 4 részből – 2 az igazaknak, 2 a gonoszoknak – és büntetésekről értesülünk, majd ezt a négyet az Újszövetség Lázár-története 2 részre redukálja, amelyek közül az igazak lakhelyének elnevezése „Ábrahám kebele”. A további apokrif apokalipszisekben a Seol kamráinak már se szeri, se száma, akár csak az ott „megfigyelt” kínszások módszertanának.

Felmerül a kérdés, mikor és miért jött létre a Seol, egyáltalán meddig marad fenn? Megalkotására még a kijelentés korszaka előtt, talán Lucifer bukásakor kerülhetett sor, és eredetileg a lázadó angyalok számára és *nem* az emberek számára készült: „*Távozzatok tőlem, ti átkozottak az örök tűzre, mely az ördögnek és az ő angyalainak készítetett*” (Mt 25,41) – mondja Jézus egy példázatában. Mivel azonban az embernek önálló akarata van, és maga dönt, hogy Istent követő vagy „*Istent felejtő*” (Ps 9,18) életet él, így ha összejátszik a legelső lázadóval (Lucifer), logikus, hogy annak büntetését sem kerülheti el. A Seol várható fel-

²² Ennek a nagy szakadéknak a képzete a görög mitológiában is ismert. A Hádész legmélyebb szakadéka – a hagyomány szerint – a Tartarosz volt, a titánok börtöne.

számolásáról nem ír a Biblia. Éppen ellenkezőleg: „A [tévelygőknek] a sötétség homálya fenn van tartva örökre” (Júd 13). A Seol „népességének” elképzelése – három tan elterjedésével és beépülésével – már a kereszténység születése előtt fokozatosan átalakult. Már a Kr. e. 2. században „kikerültek” az igazak a Seolból, amely a továbbiakban már csak a hitehagyott zsidók büntetésének helyszíne volt, míg nem a Kr. u. 1. században már a rabbinikus források is ekként emlegették. Ezzel párhuzamosan tűnt el a Seol kifejezés a szóhasználatból, helyét pedig a GéHinnom (gyehenna) vette át²³ – immáron erőteljes eszkatologikus felhanggal. A Seol-képre leghamarabb a „feltámadástan” hatott, amelynek következtében a gonoszok állandó, az igazaknak pedig csak átmeneti tartózkodási helye lett. Ezt követően a „megfizetétan” fejtette ki hatását, amelyben a teodicea is fontos szerephez jutott: elkülönült egymástól az igazak számára fenntartott pihenés helye a gonoszoknak kiutalt szenvedés helyétől, míg az utolsó ítélet után a teljes alvilág a gonoszok büntetési helyévé alakul át. Legvégül a „halhatatlanságtan” hagyta kéznyomát a Seol-elképzelésen. A hellenizált zsidóságban támadt eszme a palesztinai közösséget is hamar meghódította,²⁴ ettől fogva pedig a meghalt igazak már nem jelentek meg a Seolban (hanem rögtön a mennybe mentek), az alvilág pedig a gonoszok büntetési helyszíne maradt.

Szakirodalom

- JENSEN, Peter: *Die Kosmologie der Babylonier*, Walter de Gruyter, Berlin–New York, 1974.
- KÁROLI Gáspár (ford.), *Szent biblia*, Magyar Bibliatársulat, Budapest, 2005.
- PEDERSEN, Johannes: *Israel. Its Life and Culture*, I., S. L. Moller, Copenhagen, 1946.
- PRINCE, Derek: *A halottak feltámadása: Az örök ítélet*, Budapest, k.n., 2003.
- STRACK, Hermann L. – BILLERBECK, Paul: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, IV.2., München, C. H. Beck, München, 1986.

²³ A gyehenna fogalmának kialakulásáról bővebben lásd: STRACK–BILLERBECK, 1029–1118.

²⁴ Hermann STRACK – Paul BILLERBECK, *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch*, IV.2., München, C. H. Beck, 1986, 1017.

Tartalomjegyzék

„KÖZEL”

HEVESI KRISZTINA: Mereruka vezír masztabájának mozgásábrázolásai. A 13-as kamra reliefjei.....	9
TAKÁCS DÁNIEL: III. Mereszanh sírja és környezete.....	27
KÖVI FRANCISKA: Kopt kolostori művészet: a Vörös és a Fehér kolostor.....	47
SUSÁNSZKI JUDIT: Pokoli történetek. Bibliai útikalauz a síron túl.....	59
GYÖNGYÖSI CSILLA: Az egyistenhit megvallásáról (tawhīd) szóló hadíszyűjtemény ismertetése Buḥāri <i>Ṣaḥīḥ al-Buḥāri</i> című művéből.....	69
SZÁLKAI KINGA: Politikai iszlám: Alternatíva Közép-Ázsia számára?.....	79
BAGYINKA KRISZTINA: Törökország új önmeghatározása. Az új török külpolitika.....	89

„TÁVOL”

NYESTE ZSOLT: A kauzalitás szerepe a <i>Gendzsi monogatariban</i>	101
SZÁJLI KRISZTINA: Edogawa Ranpo és a japán detektívregény.....	119
SÁGI ATTILA: A nyelvi sztenderdizációs folyamatokat elősegítő és gátló tényezők Japánban a XX. században.....	131
SÁNDOR ANGELIKA: Amit az udvariasságmélet nem tud.....	143
FÜREDI CSILLA: Személyes névmások, személyre utaló szavak a japán genolektusokban.....	151
LÁZÁR MARIANNA: Az ókori kínai és japán bronztükrökön megjelenő Négy Égtájór kultusza.....	161
VÖRÖS ERIKA: Hegy a világban, világ a hegyben. A szakrális világ földi megnyilvánulása a japán eszmerendszerben.....	171
DEÁK BORBÁLA ZSUZSANNA: A nevári buddhizmus sajátos arca.....	187
DÓBER ÁGNES: Felhők és vérpoklok. A nőkről alkotott kép a vallásban a premodern Japánban.....	195
SINKA ZSÓFIA: Távoli Szépségek. Kisaengek.....	205
KÁPOLNÁS OLIVÉR: Dzsingisz kán visszatérése.....	217

„KAPCSOLATOK”

HARTYÁNDI MÁTYÁS: Az emberi test a korai kínai bölcseletben.....	225
BARTÓK ANDRÁS: Fortélyok és táblajátékok. A kelet-ázsiai és a nyugati stratégiai kultúra.....	233
ILKÓ KRISZTINA: Eskandély Máté. Egy középkori magyarországi remete Kínában?	243
TAKÓ FERENC: Érvek, technikák, autoritások. Matteo Ricci <i>Tianzhu</i> <i>shiyijének</i> érvelési módszeréről.....	255
HANÁK JÁNOS: Christovão Ferreira két arca	271
CSONTOS SÁRA: A magyar ősköltészet keleti kapcsolatai.....	281
KONTSEK ANDRÁS: A jogaszövegek magyar nyelvű interpretációi.....	289
DOMA PETRA: Japán Shakespeare?	299
DÉNES MIRJAM: Japonizáló díszletek, jelmezek és a tradicionális japán művészet kapcsolatai. Tervezők, források, látásmódok	305
SEBESTYÉN DÓRA: Japán békeszerződés, 1951.....	327
MUSZKA KATALIN: <i>Koryo Saram</i> : A Közép-Ázsiába deportált koreaiak története	337
CSENDOM ANDREA: A Japánban élő koreai kisebbség, <i>a zainichi</i> „probléma”. Félreértések a koreai betelepülések kapcsán és napjaink generációs problémái.....	347